

Konferencia-összefoglaló

KONFERENCIA AZ ARANYBULLA KIADÁSÁNAK 800. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

II. András Aranybullájának 1222. évi kibocsátása alkalmából neves hazai és külföldi jogtörténészek gyűltek össze Budapesten, két emlékkonferencia keretében. Az előadások az Aranybulla ismertetését célozták, illetve annak a korabeli Európa hasonló oklevelei közé való méltó elhelyezését. Az Aranybullára összpontosító emlékkonferenciáknak hazánk első neoreneszánsz középülete, a Magyar Tudományos Akadémia székháza adott helyet.

Az Aranybulla kiadásának kerek 800 éves évfordulója lehetőséget nyújtott jogtörténészeinknek, hogy a hozzá kapcsolódó legfrissebb kutatásaikat bemutathassák.

Jelen beszámolóban az első, magyar nyelvű tudományos konferencián elhangzottakat kívánom ismertetni, amelyre 2022. március 9-én került sor. A konferenciát a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, az MTA IX. Osztályának Jogtörténeti Albizottsága és az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (Eötvös Loránd Kutatási Hálózat) szervezésében az MTA székház Felolvasótermében gyülekező érdeklődők előtt tartották meg.

A rendezvény Mezey Barna professzor elnökölésével zajlott le. Bevezető beszédében Mezey Barna kijelentette, hogy

a konferencia jogászünneppel, amelyen a jogászok, a jogtörténészek mondják el majd véleményüket az Aranybulláról, a történelmi háttérre kellő figyelmet fordítva, de *jogtörténeti* megközelítésben.

Trócsányi László professzor nyitóbeszédében az évfordulók szimbolikus fontosságára tért ki, a francia, angol, amerikai és lengyel jogi kultúrákban a fontosabb jogi aktusok megünneplésének szentelt figyelmet említette meg. Az Aranybullát az ország jogtörténelmének születési anyakönyvi kivonatához hasonlította, és Molnár Kálmán jogtudóst idézve, a történeti alkotmányunk szilárd alapjaként, közjogi berendezkedésünk részeként méltatta II. András oklevelét. Trócsányi professzor felhívta a hallgatóság figyelmét arra, hogy az Aranybulla a közjog részét képezte, a kommunizmus időszakában átlépett a jogtörténetbe, de a rendszerváltás utáni feladatunk, hogy újra méltó helyére, a közjogba visszaemeljük. A haza bölcsére, Deák Ferencre hivatkozott, aki szerint a magyarok számára fontos az alkotmányos önállóság, és ragaszkodunk ahhoz, hogy vezetőink saját alkotmányunk szerint kormányozzanak. Mint élő dokumentum, ennek a történeti alkotmánynak a szerves részét képezi az Aranybulla, mely jelentőségét mai napig megőrzi, mint a jog uralmának szimbóluma, a hatalom korlátozásáról és korlátozottságáról szóló dokumentum, amely az ország szuverenitását és függetlenségét is jelképezi.

A konferencia bevezetését követően Balogh Elemér egyetemi tanár „Az európai jogtörténelem fősodrában: A magyar

Aranybulla” című előadását tartotta meg. Az előadásban kiemelte, hogy az Aranybulla mérföldkő volt a magyar alkotmányos kútfők között, jelentős európai dokumentumnak számított, és máig méltó helyen szerepel a releváns szakirodalom lapjain. Alkotmányjogi jelentőségét napjainkban mi sem mutatja jobban, mint az, hogy hasonmása jelenleg az alkotmánybírók bírúinak jelvénye, mint alkotmányfejlődésünk jelentős részét képező szimbólum. Balogh professzor előadásában kitért a „bulla” (pecsét) használatának bizánci eredetére és technikai elkészítésének rejtélyeire is. A korabeli, jórészt írástudatlan társadalom előtt, a bulla látványosan és valóságosan tapintható módon igazolta kiállítójának személyét, közvetlen utalva az okirat tartalmára, annak jelentőségére is. Az aranybulla, az aranypecsét használata csak a legkülönlegesebb okiratok esetében merült fel. A korabeli állapotok közepette, a társadalmi erők elégedetlenségének kontextusában született az Aranybulla, amely garanciákkal biztosított jogokat tartalmaz. Az alkotmányos dokumentum a hűbéri jog szellemi talaján fogant ugyan, de már a rendiség politikai és jogi képletei felé tájékozódó szemlélet és igény manifesztumait hordozza.

Az Aranybulla a magyar alkotmánytörténet szegletkövévé vált és Balogh professzor ezt a tényt az oklevélben rejlő két fontos ismérvvvel indokolta: először, hogy az igazság és jogok időtlenségébe vetett társadalmi meggyőződés markáns jogi megjelenítését tartalmazza, másodsor, hogy benne testesült meg a politikai dualizmus igénye. Elmondása szerint úgy is tekinthetünk az Aranybullára, mint a királyi hatalom és a társadalom vele szövetséges politikai erőinek első bátortalan és erősen burkolt szerződésére. Így része volt történelmi viszonyainknak, de felemelkedésünknek is, a benne lefektetett szövetség pedig biztosította a nemzet fennmaradását és fejlődését. II. András oklevele tanúskodik arról, hogy az ország egységéért és fejlődéséért felelős királyi hatalom már a XIII. században biztos támaszra lelt. Ezt a politikai szövetséget helyezték szilárd jogi alapokra az Aranybullában. Az oklevél kedvezményezettjeit kiváltságokkal ruházta fel, és szankciót is fűz a királyi vállalkásokhoz, a híres ellenállási záradék formájában. Előadását zárva, Balogh professzor megjegyezte, hogy az Aranybulla a magyar alkotmányfejlődésnek az a dokumentuma, amelyet a többpólusú politikai rendszer kialakulásához vezető út első mérföldkövének nevezhetünk.

Az Aranybulla közjogi, alkotmányjogi jelentősége többszörösen hangsúlyozásra került már a konferencia elején is, viszont Homoki Nagy Mária professzor „II. András Aranybullájának magánjoga” címmel tartott előadásában, a magánjog fejlődése szempontjából is értékes rendelkezésekről tartott értekezést. Az előadás az Aranybulla IV. cikkének vizsgálatára tért ki. Szintetizálva, a szabályból kitűnik, hogy amennyiben a nemesnek fiúgyermek születik, abban az esetben valójában még nem beszélhetünk rendelkezési szabadságról. Így tehát az oklevél a fiúági öröklést, modern jogi kifejezéssel, a törvényes öröklést szögezi le. Ehhez viszonyítva pedig, ha nincs fiú örökös, akkor a leány is örökölheti a vagyon negyed részét, a többiről pedig rendelkezhet. Ha nincs fiú örökös és nincs végrendelet, a leánynegyed kivételével, a nemesi család meglévő, közelebbi férfirokonai örökölnék, ami tehát a felmenői és oldalági öröklés szabályozását jelenti. Mindezek hiányában végső soron a király örökölt. A szöveg precizitását, a felmenők és oldalági férfirokonok öröklésének érvényesítési korlátait

a professzor szerint a korabeli viszonyokhoz kell mérni. Valójában a rendelkezés joga ekkor még csak a nemzetségen belülré terjedhetett ki. Jelentősége tehát arra korlátozódik, hogy amennyiben nem született fiú, de született lány, abban az esetben az örökhagyó rendelkezhetett a lánya javára, a fiú unoka öröklése reményében. Ezt alátámasztja az okleveles gyakorlat, valamint a vej fiúvá fogadása intézményének kialakulása. Élők között kizárólag csak a király engedélyével lehetett rendelkezni, a *ius regium* alapján, ami kiterjedhetett az örökölt vagyona és a királytól kapott adománybirtokokra is. Előadását zárva, Homoki Nagy professzor röviden említést tett az Aranybullában az özvegy öröklésére utaló részre is.

Homoki Nagy Mária professzor asszony magánjogra összpontosító előadását követően Horváth Attila egyetemi tanár, alkotmánybíró folytatta az Aranybulla vizsgálatát, közjogi szempontból, „Az 1222. évi Aranybulla, mint a történeti alkotmányunk vívmánya” című előadásában. Előadása elején Horváth professzor kiemelte, hogy míg egyéb jogszabályok a feledés homályába merültek, és nem váltak a történeti alkotmányunk részévé, az Aranybullát történelmünk több pillanatában is megerősítették királyaink. Horváth professzor szerint a jog konzervatív intézmény, amelynek megmaradása társadalmi meggyökerezettséget feltételez. Ehhez viszont elengedhetetlen a jog mindennapi gyakorlatban való érvényesülése. Ha a szabályok évszázadokon keresztül megmaradnak, és a nemzet számára evidenciává válnak, akkor a jogkövető magatartás is könnyebben elérhetővé válik. Az Aranybulla egyes rendelkezései hasonlóan evidenciát képeznek napjainkban. Az előadó példákkal támasztotta alá kijelentését. Az Aranybulla első cikke, napjainkra levetítve, a bíraskodáshoz való jogot, a tisztességes bírói eljárás jogát tartalmazza, amiből a jogorvoslathoz való és sok egyéb kapcsolódó jog is lekövetkeztethető. Az Aranybullában szerepelt először az ország honvédelmi kötelezettségének a joga, valamint annak feltételei, amelyek mai napig megtalálhatók az állampolgári kötelezettségek között. Hasonlóan, a tulajdon kérdésének szabályozása, a tulajdonhoz kapcsolódó védelemhez való jog. Az Aranybullában megjelenik a nádor tisztsége is, aki a nemzet és a király közötti vitákban hivatott döntést hozni. Ezt a funkciót I. Mátyás is megerősíti, majd Werbőczy Tripartitumában is megjelenik. A fentiekén túlmenően viszont a legnagyobb hatást a magyar közgondolkodásra az ellenállási záradék gyakorolta. Az előadó ezt emeli ki előadása végén: ez az Aranybulla leggyakrabban citált része. Horváth professzor kevésbé ismert gyakorlat ismertetésével zárta le előadását, és pedig, hogy az alkotmánybírók a nyakukban függő aranypecsétet úgy viselik, hogy a közjogászok a címet, a magánjogászok pedig II. András alakját fordítják kívülre.

Stipta István egyetemi tanár folytatta az előadások sorozatát „Az Aranybulla ellenállási záradéka és a nemesi vármegyék rendelet-féltetési (*vis inertiae*) jogosultsága” című előadásával. Az első világi Aranybulla XXXI. cikkelyének ellenállási és ellentmondási jogra vonatkozó részéről tartott értekezésében, Stipta professzor elsősorban ennek hűbéri jogi kereteiről beszélt, ami meghatározta e záradék értelmezését is. E cikkben a király és a hűbéresek közötti személyközi kapcsolat jogi pontjai sejlenek fel. Az előadás végig követte az ellenállási záradék történelem során bekövetkezett alkalmazását. Pontosabban, az ellenállás alkalmazását a rendek részéről, valamint

a vármegyék passzív ellenállását – *a nem tevés jogának* alkalmazását. A történelmi fontosságú momentumok bemutatása az 1907. évi LX. törvénycikk létrejöttével ér konklúzióhoz: e hosszú alkotmányos fejlődésnek a közjogi eredményét képezi a közigazgatási bíráskodás létrejötte 1907-ben, ami azt jelentette, hogy amennyiben a minisztérium a törvényhatóság álláspontja szerint megsérti az önkormányzati jogot, az ilyen jellegű konfliktusokat közigazgatási bíróság elé lehet vinni.

Szabó Béla professzor az Aranybullát rövidesen követő oklevélről tartott előadást „Az erdélyi szászok arany szabadságlevele (1224) és annak hatása a közösség hetedfélszázados történetére” címmel. Az Árpád-házi uralkodóknak a királyság területére beköltöző idegenekkel iránti hagyományos jóindulatát igazolta II. András az Aranybulla XIX. szakaszában, vállalva, hogy a korábban megszerzett szabadságait megtartja, azokat nem csorbítja. A kor bel- és külpolitikai történéseit kihasználva, a legerősebb telepes közösség tagjai, a Dél-Erdélyben néhány nemzedék óta élő szászok, maguk is felléptek fenyegetve érzett kiváltságaik megerősítése érdekében. Ennek eredményeként II. András 1224-ben a történészek által *arany szabadságlevélként (goldener Freibrief)* emlegetett *Andreanum* kiváltságlevelben, a szászok közösségét egységes jogi személyként kezelve, jogait és kötelességeiket rögzítette. Az előadó kiemelte annak fontosságát, hogy II. András a nemzetiségekkel kapcsolatos politikájában a szétszórás helyett a tömörítést választotta. A kiváltságlevelé lényeges következménye, hogy ezáltal II. András a telepéseket saját fennhatósága alatt tartotta és elkerülte, hogy ezek a magyar nemesek, vagy pedig az erdélyi vajda fennhatósága alá kerüljenek. A szászok jogi egysége tehát a királyi hatalom számára ellensúlyt jelenthetett a nagybirtokosok és országnagyok hatalmával szemben. Szabó professzor megerősítette, hogy az *Andreanum* fontos megvalósítása a telepések territoriális szabadságjogainak és igazgatási helyzetüknek biztosítása az országon belül, ami által egy egész terület lakosságának adta meg a lehetőséget, hogy a magukkal hozott jog szerint éljenek, mind közjogi, mind magánjogi tekintetben. Az előadásban elhangzott, hogy az teszi rendkívül jelentőssé az *Andreanum*ot a szászok történetében, hogy a benne lefektetett elvek, bár az idők folyamán finomodtak,

megeremtették különállásuk alapjait. Csaknem hetedfél évszázadon keresztül maradt fenn, és a szászok gazdasági, társadalmi, politikai és jogi fejlődését Erdély más népeitől elkülönítette. A szászok a magyar történelemben elfoglalt sajátos helyét viszont nem az *Andreanum* írott szavai biztosították, szögezte le az előadó, hanem a szászok nemzeti szolidaritása, összetartása, amelyet a privilégium csak megerősített. Szabó professzor meglátása szerint a kiváltságlevelé a területnek jelentős politikai és gazdasági önállóságot biztosított, az erdélyi szászok további közösségi fejlődésének alapjaként, tulajdonképpen alkotmányos rangot nyert. Az *Andreanum*ot az idők során megerősítették az új uralkodók, fontos rendelkezéseit még az 1848-as hatályvesztést követően is figyelembe vették, egészen az *Universitas Saxonum* 1876-os megszüntetéséig. A szászok jogaikért folytatott küzdelmeik során legfontosabb hivatkozási alapként használták a kiváltságlevelet, hangsúlyozta Szabó professzor. Az Aranybulla gondolatisága egyértelműen lecsapódott az *Andreanum*ban, különösen abban a szándékban, hogy a király kötelező és maga által garantált jogrendet akart biztosítani a német telepéseknek. Az *Andreanum* a királyi realpolitika eredménye volt. II. András pragmatikus és példás telepítési politikája rendkívüli eredményeket hozott Magyarország számára.

Szabó István egyetemi tanár „A történelmi alkotmány vívmányai és az Aranybulla” címmel tartott előadást. Előadása bevezetésében azt fejtette ki, hogy hogyan kell azonosítani a történelmi alkotmány vívmányait. Adott ehhez a materiális alkotmány, amely az államhatalom felépítését, működését és annak korlátait szabja meg, az államszervezetet és az alapjogokat tartalmazza, az államélet alapvető kérdéseit rendező szabályok összességét rögzíti. A materiális alkotmányon belül azonosítani kell a formális alkotmányt mint világosan elhatárolható joganyagot. A materiális alkotmány horizontális rendszert képez, ami az alkotmányjog tárgya, míg a formális vertikálisan helyezkedik el, az alkotmány esszenciáját képezve. Szabó professzor szerint, amikor az Alaptörvény R) cikkének (3) bekezdéséhez kapcsoljuk a történelmi alkotmány vívmányait, akkor vertikális tagozódású alkotmánnyal kell operálnunk: az Alaptörvényt alkalmazva az Alkotmánybíróság is vertikális elhelyezkedésben dönt a törvények alkotmányosságáról. Felmerül a kérdés: hogyan épül fel a formális, vertikális alkotmány? Az előadó szerint a válasz erre egyértelműen az *idősültség* fogalmában rejlik: ez tesz valamit a formális, vertikális alkotmány részévé. Ennek alátámasztására Szabó professzor az Aranybullától a Hármaskönyvig tartó közel 300 évre utal, ami alatt az Aranybulla idősültté vált, és normatív ereje már nem csupán a törvény szövegéből eredt. Egy régi törvény, amikor idősültté válik, egy más dimenzióba kerül. Ez pedig más régi törvényekkel is hasonlóan történt, ezért emelték be a Hármaskönyvbe. Az idősült szokások, ha törvényben rögzítettek, vagy csak szokásjogi alapon működnek, alapelveket képeznek. A történelmi alkotmányból ilyen módon levezethető alapelvek jelentik annak vívmányait, melyek vertikális tagozódásban a törvények felett állnak, fejtette ki Szabó professzor. Előadása végén, megjegyezte, hogy a történelmi alkotmány vívmányainak azonosítása olyan módon is megoldható vertikális tagozódásban, hogy az Alaptörvény értelmezéséhez alkalmazni lehessen. Ennek kapcsán felhívta a figyelmet arra, hogy a történelmi alkotmány vívmányait idősült alapelvek között és

nem pedig a sok ezer oldalnyi egyéb törvényben kell keresni. Szabó professzor szerint a jogtörténet iránt elkötelezett jogászok feladata e vívmányok megtalálása, az Aranybullában pedig nagy biztonsággal kereshetnek ilyen vívmányokat.

Ezt követően Veress Emőd egyetemi tanár előadása következett „Fejedelmválasztási feltételek Erdélyben” címmel, melyben az ún. fejedelmválasztási *kondíciók* történetére tért ki, történelmi kontextusba helyezve ezeket, felidézve az Erdélyi Fejedelemség különleges helyzetét a két nagy birodalom között. Az előadó levezette az Aranybulla közvetlen hatását is e feltételek kialakulására. Veress professzor szerint Báthory István 1571-ben tett esküjében jelennek meg először olyan elemek, amelyeket később a kondíciók is tartalmaznak. Ezek kapcsán két értelmezést említ meg. A minimalista felfogás szerint a fejedelemmel való alku eredményeit képezik a kondíciók, ezért hatályuk az adott fejedelem uralkodási idejére van korlátozva. A másik értelmezés szerint a kondíciók a hatalomkorlátozásnak konkrét eszközeit képezték, ezért az Erdélyi Fejedelemséget alkotmányos monarchiához is lehet hasonlítani. Ez utóbbi felfogás szerint, a kondíciók alkotmányos, alaptörvényi funkciót töltek be.

Mindkét értelmezés árnyalásra szorul Veress professzor szerint: a kondíciók jogi természete nem vizsgálható egyetlen síkon, ugyanis időben formálódó közjogi rendben jogi jellegük is változott. Ennek a többlépcsős, evolutív folyamatnak, az előadó szerint, három fontos fázisát fontos felismerni. Az első fázisban a kondíciók a fejedelmi eskü részét képezték, amivel a fejedelem gyakorlatilag vállalta, hogy bizonyos hatalomkorlátozó feltételeknek veti alá magát. A második fázisban megjelenik a választási feltételeket külön rögzítő dokumentum. A harmadik fázisban pedig, az előadó Bethlen Gábor esetére utalva, a kondíciók törvénybe foglalásáról beszélt. Ezt az evolúciót jelzi, hogy amikor az első nagy erdélyi törvénygyűjteményt, az *Approbátákat* 1653-ban összeállították, a kondíciókat beemelték a törvénykönyvbe. Így váltak a kondíciók a közjogi rend kereteivé. Mi több, Erdélynek a Habsburg Birodalomba való betagozódásakor a kondíciókból néhányat hatályon kívül helyeztek, ami implicite a többi hatályban maradását jelentette. Példaként, az előadásban az Aranybulla és a kondíciókban fellelhető hasonló szabályok összehasonlítása is elhangzott az előadáson. A támadó hadjáratok indításának szabályozásáról szólva Veress professzor kiemelte, hogy a kondíciókban szigorúbb feltételeket szabtak meg. A megszorító szövegeket tetézte, hogy II. Rákóczi György kudarcba fulladt lengyelországi hadjáratát követően, a támadó hadjáratok indítását az országgyűlés jóváhagyásától tették függővé. Egy másik hasonlóság az ellenállási jog kapcsán mutatkozik meg, amit Bethlen Gábor megválasztásakor törvénycikkbe foglaltak. Ebben rögzítésre került a személyi kör, amely az ellenállási jogot aktiválhatja: kulcsos városok, a fejedelmi tanács tagjai és a székely és egyéb kapitányok. Érdekes fejlemény, hogy az *Approbáták* összeállításakor az ellenállási jogot kihagyták a törvénygyűjteményből.

Az előadása végén, Veress professzor következtetésként kihangsúlyozta, hogy a kondíciók egyfajta alku során kialakult, időben korlátozott hatályú közjogi szerződésből általa-

nosan kötelező, az erdélyi közjogi rendet meghatározó normákká váltak. Erre főképp azok az elemek utalnak, amelyek minden kondícióban ismétlődően helyet kaptak, mint például a jogszabályok tiszteletben tartása, vagy a négy bevett vallás tisztelete. Ilyen módon képeznek jogi normákat, amelyek hatálya jóval túlmutat az önálló Erdélyi Fejedelemség történeti korszakán.

Az emlékkonferenciát Képes György egyetemi docens előadása zárta, melynek címe „A ‘Dán Aranybulla’: az V. Erik király által 1282. július 29-én aláírt *håndfæstning*”. Az előadás a középkori dán királyságban létrejött, a magyarhoz hasonló tartalmú, V. „Klipping” Erik király által kiállított dokumentum lényegesebb ismérveinek bemutatására került sor. A dán történelemben fontos okiratnak számít, a királyi hitlevelek prototípusának tekintett 1282. évi *håndfæstning*. Minden koronázást megelőzően, egy hasonló dokumentumot kellett kiállítaniuk a dán királyoknak, ezt pedig 1648-cal bezárólag be is tartották. Saját kezűleg megerősített kötelezettségvállalást jelent a *håndfæstning*, viszont, az előadó szerint, konkrétan „kézfogás”-nak is fordították.

Az időbeli eltolódásból következtethető, hogy a *dán aranybulla* esetében nagyobb a valószínűsége annak, hogy a *Magna Carta* képezi az alapját, tartalmában, viszont, sok hasonlóságot mutat az Aranybullával. Ezekből néhányat ki is emelt az előadó. A mű első szakasza az évenkénti gyűlés tartásáról szól, ami a korabeli törvénykezést jelképezte. A második és harmadik szakaszokban a helyes eljárás, és a megfelelő ítélet esetén a szabadság és vagyonkorlátozás törvényességét írta elő. Negyedik szakaszában már teljes mértékben egy dán sajátosságra, az oklevél kiállításának tulajdonképpeni okára találunk: az azonnal végrehajtható királyi oklevelek megszüntetése. Az ötödik szakaszban a régi jog tiszteletben tartása jelenik meg, amivel arra vállalt kötelezettséget az uralkodó, hogy elfogadja és megtartja a Valdemár király által hátrahagyott törvényeket. A *håndfæstning* jelentősége kapcsán, záróként, az előadó három fontos dolgot emelt ki: a kiváltságlevél tartalmazza a korlátozott monarchia koncepcióját, a parlamentarizmus alapjait és a közjogi (alkotmányos) írásbeliség köteleességét.

A konferenciát Szilágyi János Ede egyetemi tanár, a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet vezetője zárta. Köszönetét fejezte ki az előadóknak, akik e neves évfordulón színvonalas, magas szakmaiságú, gondolatébresztő előadásokkal járultak hozzá az ünnepléshez. A résztvevőkhöz fordulva, megköszönte a figyelmet, illetve a szervező munkatársak fáradozását.

Ilyen módon zajlott le az összetett jogtörténetünk szögletköveként említett Aranybulla 800. évfordulóját ünneplő első rendezvény. A rendezvényen ismertett kutatási eredményeket az előadók tanulmányok formájában is megírták, és a 800. évforduló előtt nemcsak a konferencia révén, hanem tanulmánykötettel is tisztelgünk.

Az érdeklődők a fenti előadásokat a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet YouTube csatornáján nézhetik meg.

Az összefoglalót készítette: Kovács Bálint

